

Trendanalyse

LO in bovenbouw VO

SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, heeft in opdracht van het ministerie van OCW een onderzoek naar de stand van zaken verricht van het vak lichamelijke opvoeding (LO) in het gemeenschappelijke deel van de bovenbouw van havo/vwo en vmbo. Aanleiding voor het onderzoek was de relatieve windstilte rond LO in de bovenbouw en de wens om te bepalen of er toch niet een bepaalde behoefte in het veld bestaat aan verdere ontwikkeling en ondersteuning. Parallel aan dit onderzoek is SLO een docentennetwerk 'LO Excellent in bovenbouw VO' begonnen met de ontwikkeling van nieuwe initiatieven (zie ook het artikel op pagina 46). In dit artikel worden de belangrijkste resultaten van de webenquête en een expertmeeting beschreven.

Door: Berend Brouwer en Ger van Mossel

Windstilte rond LO in de bovenbouw

De afgelopen jaren is het heel stil geweest rond het vak lichamelijke opvoeding in de bovenbouw van vmbo en van havo/vwo, alle aandacht concentreerde zich op LO2 en BSM.

Dat we lange tijd weinig hoorden over LO in de bovenbouw kan een goed teken zijn. Het kan erop wijzen dat alles in orde is en dat LO zich in de tweede fase in alle rust ontwikkelt. Het examenprogramma LO wordt met veel elan uitgevoerd en docenten en leerlingen zijn er tevreden over. Maar de rust kan ook anders worden geïnterpreteerd. Mogelijk heeft, omdat alle aandacht geconcentreerd was op BSM en LO2, de ontwikkeling van LO in de bovenbouw van vmbo, havo en vwo stilgestaan of is die zelfs nooit van de grond gekomen. Misschien zijn docenten en leerlingen helemaal niet zo tevreden.

De waarheid is: we weten het niet. LO in de bovenbouw is gewoon een beetje uit beeld geweest. Welke ontwikkelingen hebben daar plaatsgevonden in de voorbije jaren? Welke knelpunten ervaren docenten en leerlingen? Welke successen kunnen we vieren? Een vakdossier voor LO is er al jaren niet meer geweest. Daarom heeft SLO een onderzoek gedaan naar de stand van zaken van LO in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Dat deden we uit nieuwsgierigheid, maar ook om te kunnen bepalen welke behoefte er onder vakdocenten bestaat aan verdere ontwikkeling en aan ondersteuning bij die ontwikkeling.

Gefaseerde trendanalyse

Het onderzoek was verdeeld in vier fasen.

- In fase één hebben we enkele collega's geïnterviewd om een eerste indruk te krijgen over de stand van zaken in bovenbouw VO.
- In fase twee hebben we de resultaten voorgelegd aan een tweetal

panels van collega's, één voor havo/vwo en één voor vmbo. Op basis van de panelgesprekken hebben we een aantal thema's gekozen voor een webenquête.

- In fase drie hebben we alle scholen met een bovenbouw voor vmbo, havo of vwo aangeschreven om mee te doen aan de webenquête. 271 Scholen hebben meegedaan. Per school heeft één docent namens de vaksectie de webenquête ingevuld.

- In fase vier zijn de resultaten van het onderzoek en de opbrengsten van het docentennetwerk

besproken in een expertmeeting met deskundigen uit het werkveld, de opleidingen en de KVLO. In dit overleg zijn conclusies getrokken over de betekenis van de onderzoeksresultaten voor verdere vakontwikkeling en over de vormen van ondersteuning die daarbij gewenst zijn.

Zijn **docenten** en leerlingen tevreden? We weten het niet

Resultaten

Hieronder bespreken we de belangrijkste resultaten en één voorbeeld van een tabel.

Aantal en duur van de lessen

Het aantal ingeroosterde lessen LO per week is op het grootste deel van de scholen conform het gewenste aantal. Als lessen echter worden vertaald naar contacttijd in klokuren, blijkt dat twee op de tien scholen voor havo en vwo niet de minimale eis halen van het maken van 90 procent van de wettelijke studielast in de vorm van contacttijd. De situatie op het vmbo lijkt rooskleuriger dan die voor havo en vwo.

Programma

In tabel 1 staat in hoeverre docenten het eens, deels eens of oneens zijn met een bepaalde uitspraak over hun programma. De licht gearceerde cellen geven aan waar de grootste discrepanties liggen tussen

Het programma LO in de bovenbouw...	Ja %	Deels %	Nee %
Is gebaseerd op het nieuwe examenprogramma LO			
Feitelijke situatie nu	27	59	13
Gewenste situatie	54	42	4
Wordt in overleg met de leerlingen bepaald			
Feitelijke situatie nu	2	35	63
Gewenste situatie	6	63	31
Is erg gevarieerd			
Feitelijke situatie nu	58	42	0
Gewenste situatie	90	9	0
Bevat onderdelen die in de onderbouw niet aan bod zijn geweest			
Feitelijke situatie nu	55	38	7
Gewenste situatie	68	28	4
Is sterk verdiepend op een beperkt aantal onderdelen			
Feitelijke situatie nu	22	58	20
Gewenste situatie	54	42	4
Bevat veel keuzemogelijkheden voor leerlingen			
Feitelijke situatie nu	29	44	26
Gewenste situatie	56	41	3
Is modulair van opzet			
Feitelijke situatie nu	34	32	34
Gewenste situatie	51	35	14
Bevat een expliciet deel over trainingsprincipes			
Feitelijke situatie nu	30		70
Gewenste situatie	68		32
Bevat ook het maken van een eigen trainingsprogramma			
Feitelijke situatie nu	16		84
Gewenste situatie	58		42
Bevat eisen ten aanzien van kennis en inzicht			
Feitelijke situatie nu	27	56	18
Gewenste situatie	42	53	4
Bevat een apart onderdeel 'bewegen en samenleving'			
Feitelijke situatie nu	15	26	59
Gewenste situatie	31	46	23

Tabel 1. Het programma LO in de bovenbouw van voortgezet onderwijs

feitelijke en wenselijke situatie. Uit de cijfers van deze tabel wordt duidelijk dat docenten nog niet geheel tevreden zijn over de manier waarop zij invulling geven aan het examenprogramma. Ze willen een betere aansluiting op het examenprogramma, meer invloed van leerlingen, meer variatie, verdere verbreding en meer verdieping in de onderdelen en meer keuzemogelijkheden voor leerlingen en explicietere aandacht voor bewegen en gezondheid en voor bewegen en samenleving, ook vertaald in eisen qua kennis en inzicht. Van de deelnemende scholen heeft 63% een apart sportoriëntatieprogramma, dat vooral in het examenjaar wordt uitgevoerd. Dat programma wordt in veel gevallen samen met externe sportaanbie-

ders gedaan en scholen (vooral vmbo-scholen) houden dat programma zo goedkoop mogelijk voor de leerlingen. Onbekend is in hoeverre er in deze programma's expliciete aandacht is voor het sportkeuzeproces bij de leerlingen. Docenten geven aan vaker dan nu het geval is deel te willen nemen aan buitenschoolse sportcompetities.

Didactiek

In hoeverre zijn de onderwijskundige idealen van het studiehuis in de tweede fase havo/vwo en de invoering van het vmbo tot hun recht gekomen bij LO? Dan gaat het om zaken als het bevorderen van meer zelfstandigheid bij leerlingen, aandacht voor kennis verwerven als proces, vaardigheden met betrekking tot leren leren en leren

kiezen en een betere doorstroming naar vervolgonderwijs. Uit de cijfers blijkt dat de collega's meer invloed willen geven aan leerlingen. Docenten lijken te streven naar een situatie waarin de leerlingen zich meer betrokken voelen bij de gang van zaken tijdens de lessen. De mate waarin leerlingen invloed hebben, verschilt per schooltype. Hoe 'lager' het onderwijsniveau, hoe vaker de docent de lesactiviteiten en de leermiddelen en materialen bepaalt. Docenten willen af en toe anderen betrekken bij het verzorgen van lessen. Docenten zien dat als een verrijking en aanvulling. Docenten willen verder over een gevarieerder aanbod aan beweegaccommodaties beschikken. Van alle respondenten gebruikt één op drie een lesmethode. Het gaat dan om een methode in materiële vorm, zoals een boek of een cd/dvd. Opmerkelijk is dat 53 procent van degenen die een methode gebruiken, zegt een eigen/zelfontwikkelde methode te gebruiken. »

Contact:

b.brouwer@slo.nl
g.vanmossel@slo.nl

Vmbo-docenten geven aan vaker een methode te gebruiken dan havo/vwo-docenten.

Doelstellingen

De indeling van de vragen over doelstellingen kwam overeen met de 'sleutels' uit het Basisdocument Bewegingsonderwijs onderbouw VO: bewegen verbeteren, bewegen regelen, gezond bewegen en bewegen beleven (Brouwer et al., 2007, 2012).

Voor het aspect 'bewegen verbeteren' ligt het accent duidelijk op 'op eigen niveau beter worden' en op 'genieten van wat je kunt' (meer voor vmbo). Toch nog de helft van de docenten zegt te proberen leerlingen een vooraf geformuleerd niveau te laten halen. Docenten hebben weinig behoefte om daar veel aan te veranderen.

Docenten vinden het belangrijk dat leerlingen het bewegen samen leren regelen. Op alle aspecten daarvan willen docenten verbeteringen maken.

Docenten hechten minder belang aan gezondheidszaken dan aan andere doelstellingen. Zij lijken daarbij het beïnvloeden van de fitheid van de leerlingen belangrijker te vinden dan het leren over gezondheid en gezond bewegen. Dat is opmerkelijk omdat in het examenprogramma een domein Bewegen en gezondheid staat dat gaat over trainingsprincipes (en niet over het verbeteren van de fitheid van leerlingen of over het trainen).

Het aspect 'bewegen beleven' heeft veel aandacht van docenten en dat moet zo blijven.

Naast de doelstellingen die expliciet in het examenprogramma worden vermeld, kent LO nog andere doelstellingen. Die krijgen van docenten veel aandacht en moeten in de toekomst nog meer aandacht krijgen. Onduidelijk is op welke wijze deze doelstellingen in de praktijk feitelijk worden gerealiseerd.

Evaluatie en beoordeling

Beoordelen is hoofdzakelijk het domein van de docent en dat blijft het ook, zeker waar het gaat om het rapport. Andere beoordelingsvarianten krijgen af en toe een kans. Docenten willen wel graag dat leerlingen een grotere rol gaan spelen bij het beoordelen van zichzelf en elkaar tijdens de les en bij het bepalen van de beoordelingscriteria. Aanwezigheid, inzet en prestaties zijn de belangrijkste aspecten die meetellen voor het eindoordeel voor het Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA). Docenten zijn overwegend tevreden met de manier waarop het nu op school geregeld is. Mondelinge en schriftelijke reflectie telt slechts in geringe mate mee voor het PTA. De eisen voor het PTA zijn doorgaans duidelijk geformuleerd en met de leerlingen gecommuniceerd.

Verbeterpunten, successen en tekortkomingen

Verbeterpunten op sommige scholen zijn vrijwel altijd ook de successen van andere scholen. Genoemd worden: een beter en meer gestructureerd programma met meer variatie en keuzemogelijkheden voor leerlingen, speciale programma's voor minder bewegingsbegeefde leerlingen en betere randvoorwaarden qua accommodaties en materialen.

Successen die docenten graag zo willen houden, zijn de prettige omgang met en tussen de leerlingen, de grote zelfstandigheid en

regelbekwaamheid van leerlingen, veel speciale evenementen en het plezier waarmee leerlingen naar de lessen komen.

Als belangrijkste tekortkomingen werden genoemd: het programma zelf en het feit dat de aanpak van de vaksectie beter kan, het ontbreken van mogelijkheid voor sportoriëntatie en -keuze (SOK) en te weinig variatie en keuzemogelijkheden in het programma.

Heel soms wordt er iets gezegd over de leerlingen. Opvallend is dat docenten menen dat leerlingen meer en beter zouden kunnen presteren. Het onvoldoende presteren is volgens deze docenten nooit de schuld van de leerlingen.

Aanbevelingen expertbijeenkomst

In de expertmeeting waar de uitkomsten van de enquête werden voorgelegd aan docenten en opleiders werden enkele punten uit het onderzoek benadrukt. Ten eerste lijkt het er op dat de programma's op scholen erg op variatie geordend zijn. Volgens de experts zou het goed zijn toe te werken naar duidelijkere eisen. Ten tweede is het gewenst dat leerlingen meer uitgedaagd worden om bij lichamelijke opvoeding het beste uit zichzelf te halen. In het docentennetwerk wordt gesproken over 'LO Excellent'. En ten slotte zouden vaksecties geholpen zijn met een set aan tools en voorbeelden van 'best practice' om hun eigen vakwerkplan door te lichten en te herzien. Zij zouden op school de ruimte moeten krijgen voor deze vorm van vakontwikkeling.

Conclusies

Alles overziend kunnen we zeggen dat er bij LO in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs zeker successen te vieren zijn. Alleen niet op alle scholen. De deelnemende scholen melden ongeveer evenveel successen als knelpunten (en daaruit voortvloeiende verbeterpunten). Op veel scholen valt er dus nog wel wat te verbeteren. Volgens de geraadpleegde experts zijn scholen gebaat bij een aantal tools en voorbeelden van best practice om de door hen gewenste vakontwikkeling te ondersteunen. Voor die vakontwikkeling zouden vaksecties op school gefaciliteerd dienen te worden. Bovendien is er aandacht nodig voor de randvoorwaarden (leestijd en accommodaties) die nodig zijn om een goed programma te kunnen realiseren.

De deelnemende docenten hebben aangegeven dat zij leerlingen graag meer invloed willen geven op de lessen LO, dat zij leerlingen daar meer bij willen betrekken en ook meer willen uitdagen om het beste uit zichzelf te halen. De geraadpleegde experts menen dat daartoe duidelijkere eisen aan leerlingen mogen worden gesteld dan nu soms het geval lijkt te zijn. De in het docentennetwerk opgestarte discussie over manieren om alle leerlingen meer te laten excelleren voor LO verdient een structureel vervolg. Dat zou bij voorkeur in goede samenwerking tussen SLO, lerarenopleidingen en KVLO moeten gebeuren.

Voor meer informatie zie www.bewegingsonderwijs.slo.nl. Het onderzoeksrapport 'LO in bovenbouw VO' kun je downloaden of bestellen op www.slo.nl/organisatie/recentepublicaties

Berend Brouwer en Ger van Mossel zijn beiden leerplanontwikkelaar bewegingsonderwijs & sport bij SLO ◀

